

Πανσανίας (IX, 19, 8) λέγει: *Ἐν τῇ Αὐλίδι οἰκοῦσαν οὐ πολλοί, γῆς δέ εἰσαν οὐ-
τοι κεραμεῖς, ὁ δὲ Πλούταρχος, ὁ ὅποιος φαί-
νεται τὴν ἐγνώριζε καλῶς, εἰς τὸ «Περὶ τοῦ μὴ
δεῖν δανεῖσθαι» (2,5) τὴν ἀποκαλεῖ ὠραίαν
Αὐλίδα καὶ ἐπαινεῖ τὴν κεραμεικὴν τῆς «τὴν δὲ
Τράπεζαν», λέγει, «ἡ καλὴ Αὐλὶς... ἀντιοισμῆσει
τοῖς κεραμεῖσι, καθαρωτέροις οὐσι τῶν ἀργυ-
ρῶν».*

Τέλος, ἔρευνῶν διὰ δοκιμαστικῶν τάφρων εἰς
τὴν ἔναντι τοῦ ναοῦ καὶ πρὸς ἀνατολὰς αὐτοῦ
ὑπάρειαν τοῦ λόφου τῆς μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως
(Πίν. 163 α), τὴν ὁποῖαν σήμερον οἱ ἐντόπιοι ἀ-
ποκαλοῦν Νησί ἢ Γελαδοβούνη, μετὰ τὴν ἐλπίδα νὰ
εὕρω θέατρον, ἀπεκάλυψα τμήματα μακρῶν τοίχων
διὰ μεγάλων λίθων ἐκτισμένων, οἱ ὅποιοι, ὡς
συνάγω ἐκ τῶν πέριξ αὐτῶν εὐρεθέντων ὀστράκων,
θὰ πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τοὺς ὑστεροελλαδικούς
χρόνους. Ἡ ἀνασκαφὴ ὅμως ἔμεινεν ἡμιτελής
καὶ χρειάζεται νὰ ἐκτελεσθῆσιν καὶ προσεκτι-
κὴν ἔρευναν. Ἡ μόνη παρατήρησις, τὴν ὁποῖαν
ἠμποροῦμεν μετὰ βεβαιότητος νὰ διατυπώσωμεν,
εἶναι ὅτι τοῦ μακροτέρου ἐξ αὐτῶν τῶν τοίχων
τὰ πρὸς βορρᾶν καὶ νότον ἄκρα κάμπτονται πρὸς
τὰ βορειοδυτικὰ, ὡς ἔαν ἐπρόκειτο νὰ περιβάλλου-
σαν προστατευτικῶς τὴν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ
ναοῦ ἔκτασιν.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὅλα τὰ ἄλλα κτίσματα τῆς Αὐ-
λίδος, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ναοῦ, συγ-
κλίνουν ὀφθαλμοφανῶς πρὸς ἓν σημεῖον—αὐτὸ
γίνεται ἀντιληπτὸν καὶ ἐπὶ τοῦ Σχεδίου I καὶ
ἀκόμη περισσότερο, ἐάν κανεῖς ἀπὸ ὑψηλά, ἀπὸ
τὴν κλιτὸν τῆς μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως, ρίψη
βλέμμα εἰς τὰ ἔρειπια—θὰ πρέπει νὰ υποθέσωμεν,
ὅτι ἐδῶ κάπου περὶ τὴν Ἰεράν κρήνην θὰ ἦτο τὸ
ἀρχαιότερον καὶ σεβαστότερον κέντρον τῆς λα-
τρείας.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ἀρχαίας Αὐλίδος πολὺ ἀκό-
μη ἀπέχει τοῦ νὰ ἔχη ὀλοκληρωθῆ. Πλούσια βε-
βαιῶς ὑπῆρξαν μέχρι τοῦδε τ' ἀποτελέσματα τῶν
ἔρευνῶν μας, πολλὰ ὅμως ἀκόμη ὑπολείπονται,
ὡς μαρτυροῦν οἱ πέριξ τοῦ ἔρειπιῶνος καὶ εἰς
μεγάλῃ ἀκτῖνᾳ διάσπαρτοι λίθοι ἀρχαίων οἰκο-
δομημάτων.

Καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τῶν ὑστεροελλαδικῶν τοί-
χων πρέπει νὰ συμπληρωθῆ, καὶ ἡ μυκηναϊκὴ
ἀκρόπολις μετὰ τὴν τριπλοῦν πρὸς νότον περιβολὸν
τῆς νὰ ἐρευνηθῆ. Ἀκόμη, ἡ ἀνασκαφὴ θὰ πρέπει
νὰ ἐπεκταθῆ καὶ εἰς τὰ πρὸς δυσμὰς τῆς σιδη-
ροδρομικῆς γραμμῆς καὶ σήμερον ἀκόμη ὀρατὰ
πυκνὰ λείψανα ἀρχαίων οἰκοδομημάτων, καθὼς
καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ἱστορι-
κῆν τῆς Αὐλίδος ἀκρόπολιν, ὅπου σώζεται ὀλό-

κληρος σχεδὸν ὁ περιβολὸς μετὰ τὰς πύλας τοῦ.
Τοῦτο ἴσως τὴν σῶση ἐκ τῆς ἐπαπειλουμένης
ὑπὸ τοῦ Ἐργοστασίου Τσιμέντων καταστροφῆς.

Ἄλλ' ἐκεῖνο ποῦ προέχει καὶ θὰ ἐπιδιώξωμεν
κατὰ τὴν προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον, εἶναι
νὰ ἀπελευθερώσωμεν καὶ ἀνασκάψωμεν τὰ ὑπὸ
τὴν δημοσίαν ὁδὸν, μεταξὺ ναοῦ καὶ κρήνης, ἀ-
σφαλῶς ὑπάρχοντα ἀρχαῖα λείψανα, ἐνεργούν-
τες διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκεῖθεν τῆς ὁδοῦ καὶ
τὴν χάραιν νέας ἀνατολικῆς ἑπιπέδου παρακαμπτη-
ρίου, κατὰ μῆκος τῆς ὑπὸ τῆς Ἐταιρείας δημι-
ουργηθείσης δεινδροστοιχίας.

I. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ

*

ΕΥΒΟΙΑ

ΕΡΕΤΡΙΑ¹

Ναὸς Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου²

Εἰς τὸν ναὸν ἐγένετο μικρὸς καθαρισμὸς τοῦ
πέριξ χώρου. Ἡ ἀβεβαιότης περὶ τὸ πλήρως ἀνε-
σκαμμένον τμήμα αὐτοῦ καθιστᾷ δύσκολον
οἰανδήποτε ἐργασίαν.

Σημαντικὸν διὰ τὸν ναὸν εὕρημα, ἐξ ἄλλου

1. Ἡ Ἐρέτρια, σωζομένη πλήρως μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ
αἰῶνος μας, ἔχει σχεδὸν ἐξαφανισθῆ, κατὰ μέγα αὐτῆς
τμήμα. Ἡ οἰκοδομικὴ πίεσις αὐξάνει κατὰ γεωμετρικὴν πρόο-
δον, καὶ μόνον διὰ τοῦ συνεχῆς καὶ ἀπολύτου ἐλέγχου τῆς
Ἐπιτροπῆς εἶναι δυνατόν νὰ περισωθῶν τὰ ἐναπομείναντα
λείψανα.

Ἡ ἀπόλεια τῆς ἀρχαίας πόλεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν
συστηματικῆς παρακολουθήσεως τῶν κατοικῶν κατὰ τὴν
ἐκτέλεσιν οἰκοδομικῶν ἢ καλλιεργητικῶν ἐργασιῶν. Ἐνεκα
τούτου σήμερον ἐν Ἐρετρίᾳ, ἀρχαῖα σφζονται μόνον εἰς
τὰ δημόσια ἢ κοινοτικὰ κτήματα, ἐνθὲ τὰ ἐντὸς τῶν ἰδιωτικῶν
ἔχουν καταστροφῆ σχεδὸν ὀλοσχερῶς.

Ἐτερος λόγος εἶναι ἡ ἀμέλεια κατὰ τὸ παρελθὸν περὶ τὴν
δημοσίευσιν τῶν ἀνασκαφῶν καὶ εὐρημάτων καὶ ἡ ἔλλειψις
πλήρους σχεδίου τῆς πόλεως. Τὸ ρυμοτομικὸν σχέδιον τῶν
Βαυαρῶν τοῦ 1834 ὅχι μόνον εἶναι ἀπρηχαιωμένον ἀλλὰ καὶ
σφάλλεται τὸ πλεῖστον.

Αἱ ἐπόμενα σελίδες σκοποῦν ἔχουν νὰ δώσουν μίαν «βι-
βλιογραφικὴν» σκιαγράφην τῶν μνημείων τῆς Ἐρετρίας
χωρὶς νὰ θίγουν τὰ ὑπάρχοντα προβλήματα. Ἐκτενὴς μελέτη
τοῦ ὑπογράφοντος περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς Ἐρετρίας καὶ
τοῦ Μουσείου τῆς θέλει δημοσιεῦθῆ προσεχῶς. Γενικὴν περὶ
Ἐρετρίας βιβλιογραφίαν δύναται τις νὰ ἴδῃ εἰς τὸν τόμον XII,
9 τῶν IG ὑπὸ Ziebarth. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπάρχουν δύο
σύντομα μελετήματα, ἐκλαϊκευτικὸν χαρακτῆρος. Φάνη
Μιχαλοπούλου, Χαλκίδα—Ἐρέτρια, Ἀθῆνα 1954 καὶ Δη-
μητρίου Παπαδήμου, Εὐβοϊκά—Ἐρέτρια, Ἀθῆνα—Ὀκτώ-
βριος 1959, ἐκδόσις Ἐνώσεως Ὀρειβατῶν Φυσιολατρῶν.

2. Κ. Κουρουγιάντης, ΠΑΕ 1899, 34, 36· ΠΑΕ 1900,
53 - 54. ΠΑΕ 1908, 227· ΠΑΕ 1910, 267· ΑΕ 1911, 1 εἰκὼν 1·
Antike Denkmäler III, πίν. 27 - 29· R. C. Bosanquet
JHS 1900, 176· I. Κωνσταντίνου, ΠΑΕ 1952, 125· ΠΑΕ
1955, 125· ΒC II 1952, 223.

ὁμως σημείου τῆς πόλεως, ἤτοι ἐκ τοῦ παρά τὸ Ἴσσειον διερχομένου διατειχίσματος, ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Πετρογιάννη, εἶναι ὀπίσθιος ἄκρος πούς ἵππου, ἐκ τοῦ αὐτώματος τοῦ ναοῦ (Πί ν. 165 β) Τὸ νέον τοῦτο ἀπόκτημα (ἀριθ. καταλ. Μουσ. Χαλκίδος 994 γ') εἶναι τελείας διατηρήσεως, φαίνεται δὲ ὅτι ἀπεκομίσθη ἐκ τοῦ χώρου τοῦ ναοῦ εἰς χρόνους παλαιότερους.

Εἰς τὰ ἀκατάγραφα τοῦ Μουσείου Ἐρετρίας εὐρέθησαν δύο ἕτερα τεμάχια ἐκ τῶν γλυπτῶν τοῦ αὐτοῦ αὐτώματος· ἄκρα ἀριστερὰ χεῖρ (ἀριθ. καταλ. Μουσ. Χαλκίδος 994 β') ἢ ὅποια ὡς ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς καὶ τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἐπεξεργασίας φαίνεται ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς αὐτῆς μορφῆς ἐξ ἧς καὶ ἡ 124λ' δεξιὰ χεῖρ τοῦ Μουσείου Χαλκίδος καὶ τμήμα ἐκ τοῦ τόξου ἀριθ. 124 μ α' ἀρμόζον μάλιστα εἰς τὸ μεγαλύτερον ἐκ τῶν τριῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν τεμαχίων τοῦ τόξου.

Εἰς τὰ ἀκατάγραφα τοῦ Μουσείου Χαλκίδος εὐρέθη ὡσαύτως τεμάχιον ἐκ τῆς ἐσθῆτος τῆς Ἀθηναῖς μὴ ἀρμόζον ὁμως εἰς τὸ ἄγαλμα (ἀριθμ. καταλ. Μουσείου Χαλκίδος 994 α') (Πί ν. 166 γ).

Ἡ ὑπὸ τοῦ Fr. Studniczka³ συντόμως περιγραφομένη πλίνθος μετὰ λειψάνων ἄκρων ποδῶν δύο μαχομένων, μὴ ἀναγνωρισθεῖσα ὑπὸ Hodge⁴ εἶναι τὸ ὑπὸ τὸν ἀριθμὸν 77 τοῦ καταλόγου τοῦ Μουσείου Χαλκίδος γλυπτὸν, ἐκτεθειμένον σήμερον εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ αὐτώματος τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος (Πί ν. 165 γ). Τὴν εἰκασίαν τοῦ Studniczka ὅτι ἀπετέλει ἄκραιον ἀκρωτήριον τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος καὶ τὸ ἐκ τῆς τεκτονικῆς μορφῆς τῆς πλίνθου συμπέρασμα αὐτοῦ, ὅτι τὸ γείσον τοῦ ναοῦ ἐθλάτο κατὰ τὰ ἄκρα εἰς τὰς προσόψεις ἀναφέρουν οἱ Dyggve⁵, Dinsmoor⁶ καὶ Robertson⁷ ὡς καὶ ὁ Hodge⁸ ἄνευ νέας ἐξετάσεως τοῦ γλυπτοῦ. Φαίνεται ὁμως ὅτι πρέπει νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ ἰδέα αὐτή, ὅτι ἀπετέλει τὴν πλίνθον τοῦ ἀκρωτηρίου, κυρίως λόγῳ τοῦ εἰκαζομένου ὑπερφυσικοῦ μεγέθους τῶν μαχομένων, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν λειψάνων τῶν ποδῶν.

Σημειωτέον ὅτι μόνον ἐκ τῆς πληροφορίας τοῦ Studniczka γνωρίζομεν τὴν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος προέλευσιν τοῦ

γλυπτοῦ. Ὁ Παπαδάκης ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Μουσείου Χαλκίδος δὲν ἀναφέρει προέλευσιν. Πιθανῶς ὁ Studniczka ἔλαβε τὴν πληροφορίαν ἐκ τοῦ Κουρουγιώτου (Σ χ ε δ. 1).

Θεσομόριον⁹

Τὸ ἐκ τῶν μικρῶν ἐκθέσεων τοῦ Κουρουγιώτου γνωστὸν Θεσομόριον τῆς Ἐρετρίας ἀνεγνωρίσθη ἐπὶ τῆς νοτίας κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως. Ἀποτελεῖται ἐκ μικροῦ δωματίου ἔχοντος εἰς τὸ βάθος ἐξέδραν παρ' αὐτὸ δὲ ἐκτείνονται ἄλλοι χώροι ἀβεβαίας ἐν πολλοῖς μορφῆς (Σ χ ε δ. 2).

Παλαίστρα¹⁰

Ἀδιάγνωστος ἐντελῶς ἐκ τῆς φυτείας καὶ τῶν ἀποριμμάτων ἦτο ἡ πλησίον τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ τείχους καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Ἰσείου παλαίστρα, ἀπρόσιτος δὲ εἶναι κατὰ τοὺς χειμερινούς μῆνας λόγῳ τοῦ ἐλώδους τοῦ ἐδάφους (Σ χ ε δ. 3).

Ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς αὐλῆς περιβαλλομένης ὑπὸ στοῶν ἀπὸ βορρᾶ, δυσμῶν καὶ νότου ἐνῶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ὑπάρχουν διάφοροι βοθητικοὶ χώροι.

Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ κτηρίου ὑπάρχει ἐντειχισμένη στήλη φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ὄ ρ ο ς / ἰ ε ρ ο ὕ ὁμοία πρὸς ἄλλας ἐξ Ἐρετρίας¹¹. Ὁ καθαρισμὸς τῆς παλαίστρας ἀπεκάλυψεν δύο φρέατα, τὸ πρῶτον εἰς τὸν χώρον τὸν ὁποῖον ὁ Κουρουγιώτης ἐθεώρησεν ὡς ἱερόν, κατὰ τὴν Β.Δ. γωνίαν τοῦ κτηρίου, τὸ ἕτερον κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς αὐλῆς. Καὶ ἐντὸς τῆς αὐλῆς καὶ παρὰ τὴν ἀπὸ δυσμῶν εἰσοδὸν ὑπάρχουν βάσεις στηλῶν καὶ ἀναθημάτων.

Δυτικὴ πύλη¹²

Ἡ ἀσαφής, λόγῳ τῆς βαθείας ἀνασκαφῆς, δυτικὴ πύλη, ἐκαθαρίσθη. Ἐντὸς τῆς αὐλῆς τῆς σχηματιζομένης ὑπὸ τῶν τριῶν πλευρῶν τοῦ μεγάλου πύργου καὶ τοῦ θολωτοῦ ἀγωγοῦ ὑπάρχουν πώρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἤτοι τρίγλυφα, καὶ ἰωνικὰ κιονόκρανα.

Ἡ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς εὐρέσεως τῆς ἐπὶ τῶν ἐρείπειων τῆς πύλης εὐρισκομένη βᾶσις μετὰ ἐπιτυμβίου ἐπιγράμματος τοῦ ἔκτου αἰῶνος¹³ μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον. Εἰς τὴν πύλην παραμένει

3. Fr. Studniczka, AA 1921, 323.

4. A. Trevor Hodge, The woodwork of greek roofs, 89. AA 16 (1960) Χρονικά, 147.

5. E. Dyggve, Das Laphrion, der Tempelbezirk von Kalydon, 309.

6. W. B. Dinsmoor. The architecture of Ancient Greece, 41. 82 (σημ.) 91.

7. D. S. Robertson, A Handbook of Greek and Roman Architecture, 72, 325.

8. A. Trevor Hodge, ἔ.α. 89.

9. Πλουτάρχου, Quaest. gr. 31. Κ. Κουρουγιώτης ΠΑΕ 1900, 55. ΠΑΕ 1910, 269· ΑΕ 1911, 35· IG XII 9, 258.

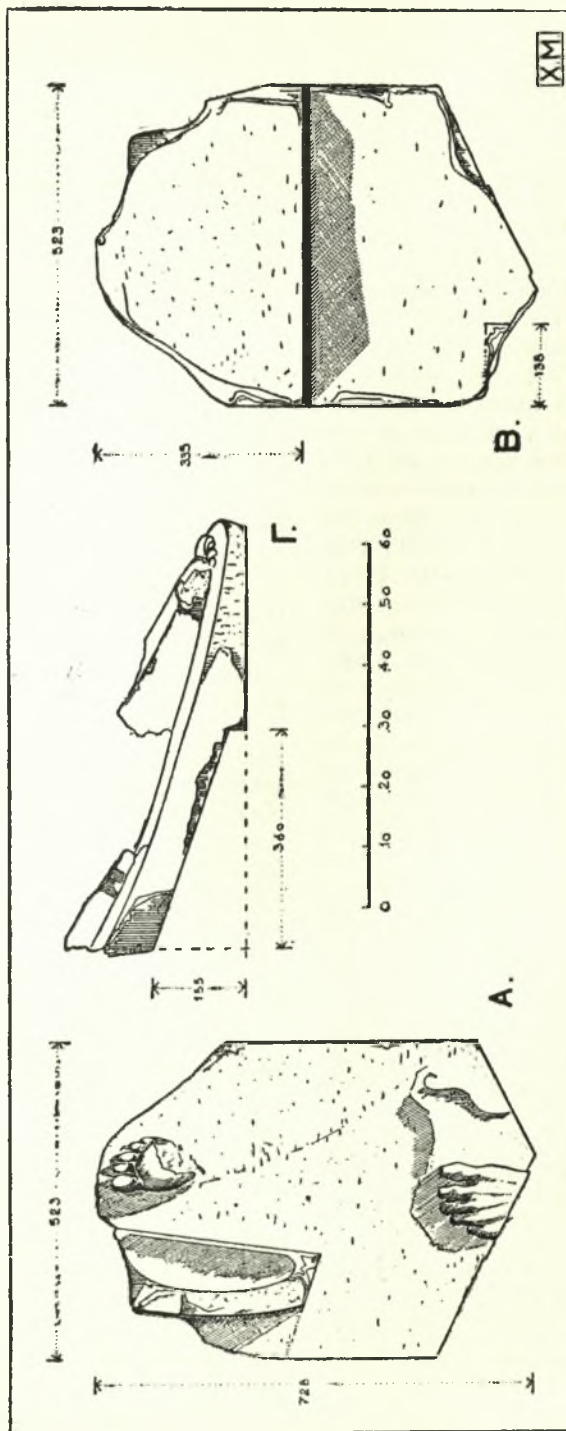
10. Κ. Κουρουγιώτης, ΑΕ 1917, 238 - 239· ΠΑΕ 1917, 17.

11. IG XII, 9, 270 καὶ 272.

12. Κ. Κουρουγιώτης ΠΑΕ 1899, 35· ΠΑΕ 1900, 55·

Α. Ὁρλάνδος, Ὑλικὰ Δομῆς Β', 215 σημ. 2, εἰκ. 174.

13. IG XII, 9, 291.

Σχεδ. 1. Σχεδιογράφημα του υπ' αρ. 77 γλυπτού του Μουσείου Χαλκίδος

ἀκόμη βάσις ἀγάλματος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς Μένανδρος¹⁴ (Σχεδ. 4).

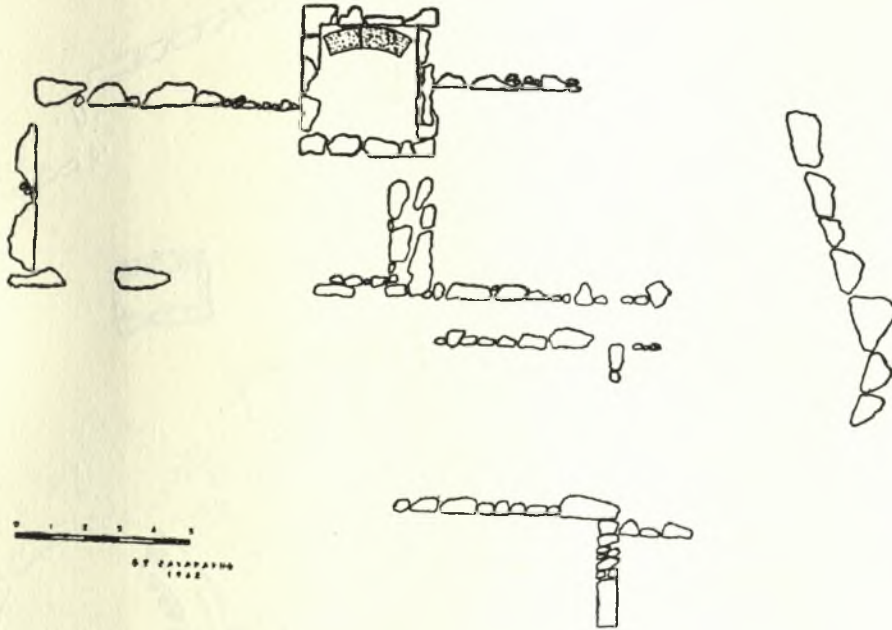
Λουτρά¹⁵

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν πλησίων τοῦ λιμένους λουτρῶν διεπιστώθη ὅτι τὰ παρὰ τοὺς δύο κυκλοτερεῖς χώρους δωμάτια καταλαμβάνουν ἱκανὴν ἔκτασιν περὶξ. Τὸ παρατιθέμενον σχέδιον

ἔτος χρήσεως αὐτοῦ, γίνεται τακτικῶς. Σημαντικὸς ὑπῆρξεν ὁ κατὰ τὸ 1957 ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Ι. Παπαδημητρίου γενόμενος καθ' ὄν ἀπεκαλύφθη τμήμα τοῦ ὀπισθίου ἀναλήμματος τοῦ κοίλου.

Γυμνάσιον¹⁸

Ἡ ἐν αὐτῷ κειμένη βάσις μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν¹⁹ φιλοπονίας | παίδων | Παράμονος |

Σχεδ. 2. Κάτοψις τοῦ Θεσμοφορίου τῆς Ἐρετρίας

δίδει μόνον τὸ κεντρικὸν τμήμα τῶν σφζομένων κτηριῶν (Σχεδ. 5).

Ἴσειον¹⁶

Καθαρισμὸς ἄνευ ἀποκαλύψεως τῶν ψηφιδωτῶν ἐγένετο εἰς τὸ Ἴσειον.

Θέατρον¹⁷

Καθαρισμὸς τοῦ θεάτρου, ἔνεκα τῆς κατ'

14. IG XII, 9 280.

15. Κ. Κουρουγιώτης ΠΑΕ 1900, 55· ΠΑΕ 1916, 48. Ginouvès, Balaneutiké.

16. Ν. Παπαδάκης ΑΔ 1915, 115-190.

17. Α. Fossun, AA 1891, 253-57. Carleton Brownson, AJA 1891, 257-66. Edward Capps AJA 1895, 326-338. AJA 1895, 338-348. Theod. Herrmance, AJA 1896, 205-317. AJA 1896, 317-331. Dörpfeld-Reisch, Das griechische Theater, 112-117. Fiechter, Antike griechische Theaterbauten, Das Theater in Eretria. Carlo Anti, Teatri greci arcaici, 128-130. Dilke, The Greek Theater cavea, BSA 1948, 158-160. BSA 1950, 34-35,

Δωροθέου μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον.

Μακεδονικὸς Τάφος²⁰

Τοῦ Β.Δ. τῆς Ἐρετρίας κειμένου Μακεδονικοῦ τάφου ἐγένετο καθαρισμὸς καὶ συγκόλλησις τῶν τεθραυσμένων καλυμμάτων τῶν σαρκοφάγων.

Ναὸς Διονύσου²¹

Τοῦ ἐν θεμελίῳ πρό τοῦ θεάτρου σφζομένου ναοῦ, ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν ἀνασκαφῶν θεωρηθέντος ὡς τοῦ Διονύσου ἐγένετο καθαρισμὸς. Ἐπιφανειακοὶ καθαρισμοὶ χάριν τοῦ καθορι-

18. Rufus Richardson, AJA 1896, 152-165.

19. IG XII, 9, 282.

20. Κ. Κουρουγιώτης ΑΕ 1897, 160· ΑΕ 1899, 221· 229· Κ. Vollmöller AM 1901, 333 ἐξ. εἰκ. 1-3· Κ. Vollmöller, Gr. Kammergr. 1901, 38· Α. Ὀρλάνδος, Ἰ Ὑλικὰ Δομῆς Β', 349 σημ. 4· 351 (εἰκ. 371)· 358.

21. Rufus Richardson, AJA 1895, 326-337,

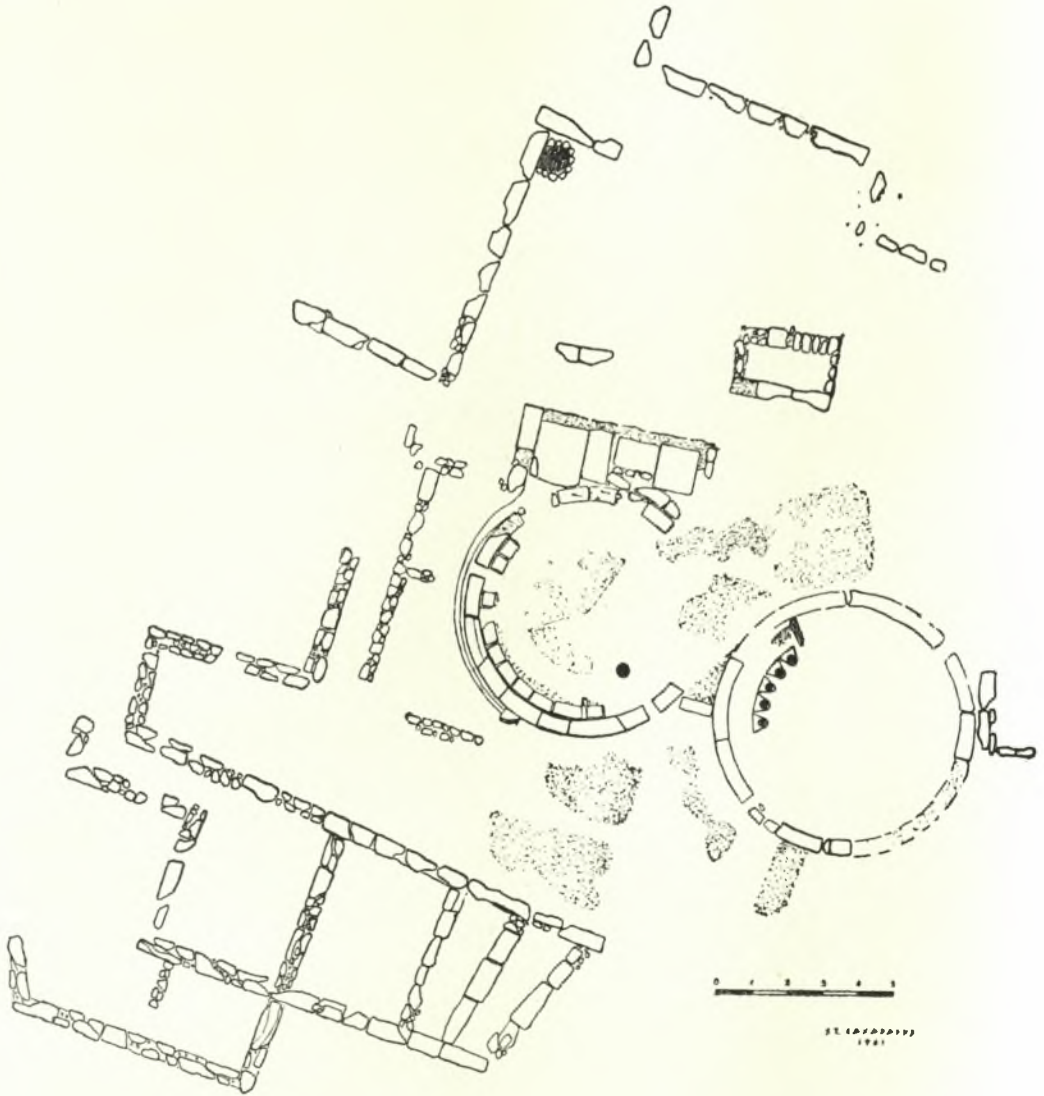
σμοῦ τῶν ἀρχαιολογικῶν ζωνῶν τῆς πόλεως εἶχον ἐν πολλοῖς ἀπροσδόκητα καὶ λίαν σημαντικὰ ἀποτελέσματα.

Θόλος²²

Τὸ σπουδαιότερον ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις

ἐκρύπτετο ὑπὸ ἐπίχωσιν 0.05 μέχρι 0.50. Εὐρίσκειται ἐπὶ τῆς νοτίας τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος πλατείας καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν πλευρὸν αὐτῆς (Σχ ε δ. 6, 7, Πί ν. 165 α).

Σφάζεται ἐν θεμελίοις, τὸ δὲ ἀνώτερον κείμενον σημεῖον αὐτοῦ εὐρίσκειται εἰς τὸ αὐτὸ μετὰ τῆς

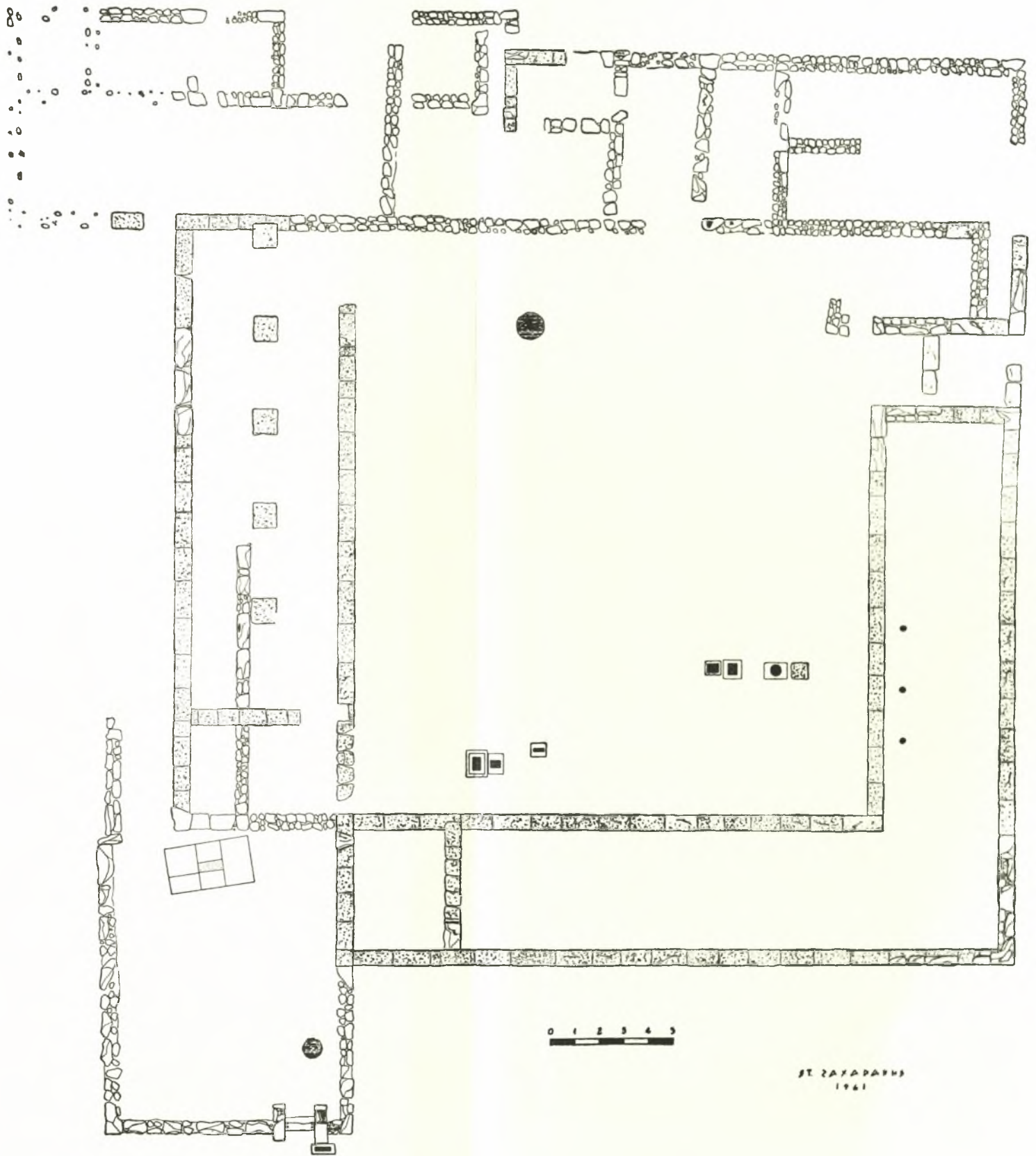
Σχ ε δ. 5. Τὰ παρὰ τὸν λιμένα λουτρά τῆς Ἐρετρίας

κυκλικοῦ μετὰ περιστάσεως κτηρίου. Τμῆμα μικρὸν αὐτοῦ ἐφαίνετο παλαιότερον, τὸ δὲ ὑπόλοιπον

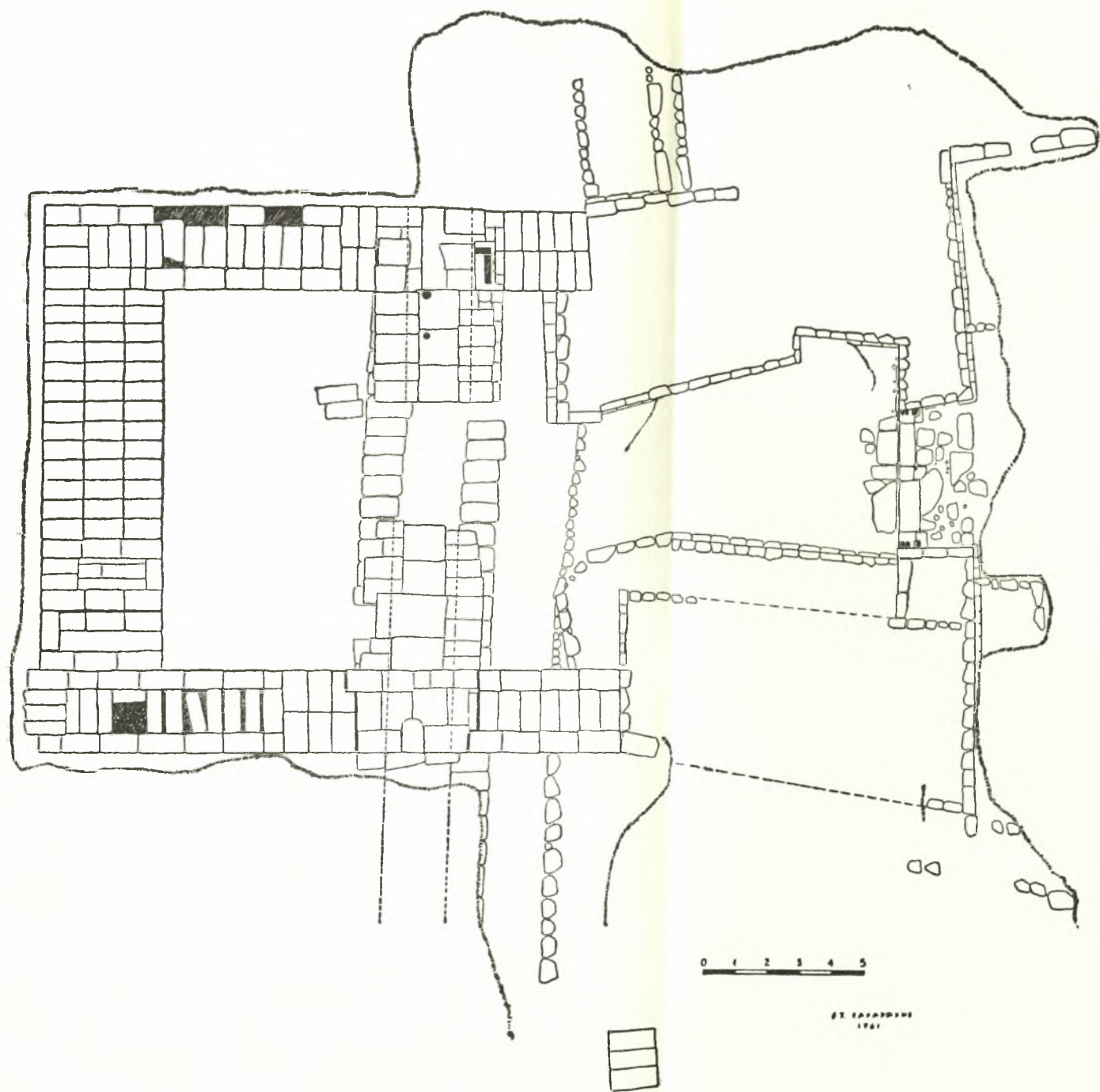
22. Περὶ κυκλικῶν κτηρίων βλ. ἐν ἐν Fernand Robert, Thyatéle. ΡW ἐν λέξει θόλος. Τὸ βιβλίον τοῦ H. Thompson, The Tholos of Athens, δὲν ἐπεκτείνεται εἰς τὰ συγγενῆ κτήρια.

ὁδοῦ ἐπίπεδον.

Ἀποτελεῖται ἐκ κυκλικοῦ δωματίου, διαμέτρου 10.50 μ. Φέρει δύο θύρας εἰς σημεῖα ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα, ὧν ἡ μία βλέπει ἀκριβῶς πρὸς ἀνατολὰς ἢ δ' ἑτέρα πρὸς δυσμάς. Ὁ κύκλος τοῦ σφζομένου τοίχου εἶναι ἐκτισμένος διὰ καλῶς

Σχεδ. 3. Ἡ παρά τὸ Ἰσεῖον παλαίστρα τῆς Ἐρετρίας

Σχεδ. 4. Κάτοπις τής Δυτικής πύλης τοῦ τείχους τής Ἐρετρίας

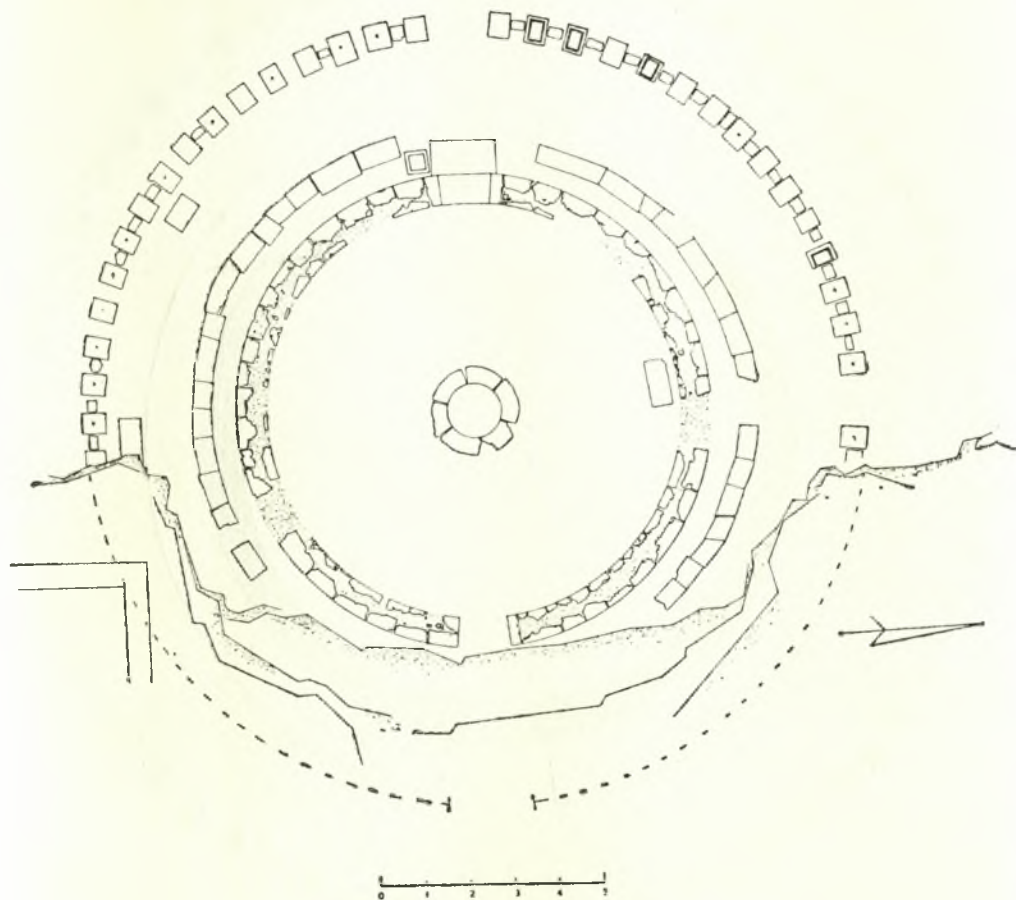
είργασμένων τιτανολίθων, οϊτινες φέρουν περιτένειαν.

Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δωματίου ὑπάρχει φρέαρ ἐπενδεδυμένον διὰ τοῦ ἰδίου τιτανολίθου, διαμέτρου ἐξωτερικῆς 1.90 μ., ἐσωτερικῆς 1.20 μ. Τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου εἶναι τὸ χῶμα.

Ἐξωτερικῶς ὑπάρχει κυκλικὸν θεμέλιον ἐκ

ἄνω ἐπιφανείας τῆς βάσεως ἐχρησίμευεν διὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ ἐν τῷ κέντρῳ τόρμου διὰ μολύβδου.

Κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς τῶν βάσεων, κατὸ μέσον, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς κάτω ἐπιφανείας, ὑπάρχει ἐντομὴ ὀρθογώνιος 0.043 X 0.09, ἣτις ἐχρησίμευεν διὰ τὴν μεταξὺ τῶν στύλων στερε-

Σχεδ. 6. Ὑποτύψεις τῆς ὑπαρχούσης καταστάσεως τῆς θόλου Ἐρετρίας

πωρολίθων. Πιθανῶς ἐπ' αὐτοῦ νὰ ἐδραιοῦτο ξύλινον θρανιον.

Περίξ ὑπῆρχεν περίσταςις διαμέτρου 17.50 μ. ἐκ ἐξήκοντα δύο ξυλίνων στύλων ὀρθογωνίου διατομῆς, διαστάσεων 0.22X0.36. Οἱ στύλοι ἐπάτουν ἐπὶ βάσεων ὀρθογώνιων ἐκ πώρου, διαστάσεων 0.257 X 0.39 (ἄνω), 0.293 X 0.433 (κάτω, ὅπου ὑπάρχει τροχίλος ὕψους 0.05). Ἡ βάση φέρει ἄνω κατὰ τὸ κέντρον τόρμον πλήρη μολύβδου εἰς ὃν σφῶνται καὶ λειψανα σιδηροῦ ἥλου πρὸς ἀποφυγὴν μετακινήσεως τοῦ ξυλίνου στύλου. Αὐλαξ ἀρχομένη 0.015 ἀπὸ τῆς παρυφῆς τῆς

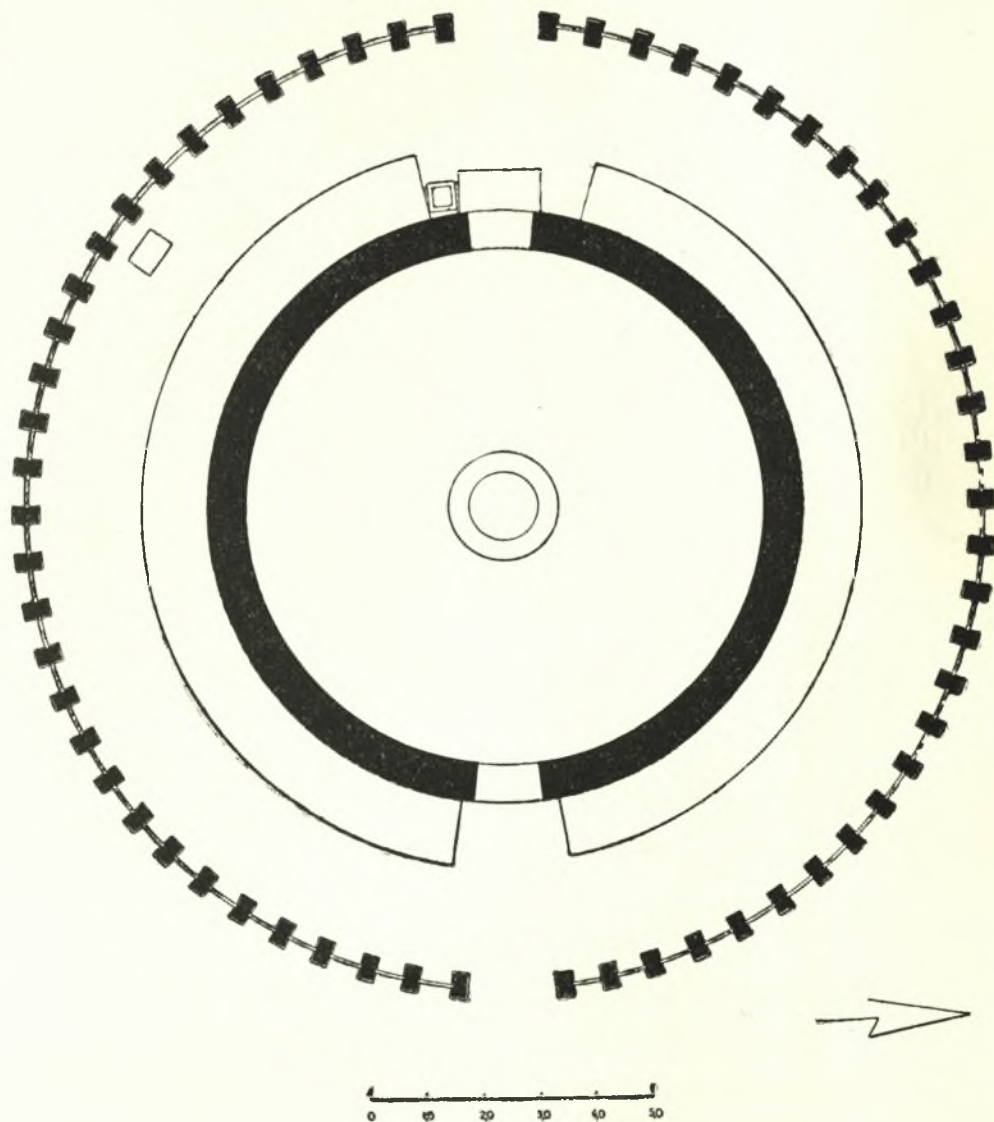
ωσιν ξυλίνων δρυφράκτων (Σχεδ. 8).

Αἱ πώρινοι βάσεις τῶν στύλων πατοῦν ἐπὶ ὀρθογώνιων πωρίνων θεμελιῶν.

Τοῦ οἰκοδομήματος τὰ ἄνω φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐκ πλίνθων ὠμών, διότι ἀφ' ἐνὸς οὐδὲν ἶχνος σφῶζεται ἐκ τῆς ἀνωδομίας του, ἀφ' ἑτέρου ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου τοῦ δωματίου, εὐρίσκεται καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν περίμετρον εἰς τὸ αὐτὸ ὀριζόντιον ἐπίπεδον.

Τὰ κατώφλια τῶν θυρῶν οὐδὲν σημεῖον φέρουν ἐκ τοῦ ὁποίου νὰ προκύπτῃ ὅτι ὑπῆρχον ποτὲ θυρόφυλλα.

Σχεδ. 7. Κάτοπις κατ' ἀποκατάστασιν τῆς Θόλου τῆς Ἐρετρίας

Ἐξω καὶ δεξιὰ τῆς δυτικῆς θύρας ὑπάρχει τετράγωνος πωρίνη βάση, ἣτις ἔφερεν ποτὲ στήλην ἢ Ἑρμῆν τετράγωνον.

Ἐκ τοῦ μνημείου σφίζονται μόνον τέσσαρες βάσεις στύλων. Μέγα τμήμα τῆς περιστάσεως, εὐρισκόμενον ἐντὸς τοῦ κτήματος Λερίου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος, ἔχει καταστροφῇ. Μικροτέρα βλάβη ἐγένετο κατὰ τὸ 1957 κατὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ δικτύου ὑδρεύσεως τῆς πόλεως.

Κατὰ τὸν μερικὸν καθαρισμὸν τοῦ φρέατος ἐξήχθησαν τεμάχια χονδρῶν ἀγγείων τῶν ὑστερῶν ρωμαϊκῶν χρόνων μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ βάσεις ἀμφορέων τῆς αὐτῆς ἐποχῆς.

Ἄφ' ἐνός ἢ μικρὰ, σχετικῶς, ποσότης τεμα-

τῆτα, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ θάλασσα εἰσεχώρει βαθύτερον ἢ σήμερον.

Τὸ ἀποκαλυφθὲν κτήριο δὲν μαρτυρεῖται, ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, οὔτε ὑπὸ τῶν συγγραφέων, οὔτε ὑπὸ τῶν ἐπιγραφικῶν πηγῶν, ἅσα δι' εἰκασία περὶ τοῦ προορισμοῦ του πρὸ τῆς πλήρους ἀνασκαφῆς εἶναι πρόωρος.

Ἐκ τοῦ σχήματος διπλοῦ Τ συνδέσμων ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου δόμου τῆς ἐπενδύσεως τοῦ φρέατος (οἱ δόμοι εἶναι τρεῖς, ὃν ὁ δευτερός κάτωθεν δὲν φέρει συνδέσμους) φαίνεται ὅτι τὸ κτήριο δύναται νὰ χρονολογηθῆ τὸ ἀργότερον εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν.

Περίβολος

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς, ὅπου εὐρέθη καὶ ἡ Θόλος, πλατείας, δυτικῶς, ἀπεκαλύφθη τοῖχος ἐν θεμελίῳ, ἀπαρτίζων πιθανῶς τμήμα περιβόλου. Ἀποτελεῖται ἐκ διαφόρων σχημάτων καὶ μεγεθῶν, ἐπιμήκων ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον, πλίνθων καὶ τιτανολίθου συνήθως, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ μάρμαρα εἰς δευτέραν χρῆσιν, ἐκ βάθρων ἢ οἰκοδομημάτων προερχόμενα.

Ὁ τοῖχος οὗτος ἀποτελεῖται ἐκ δύο σκελῶν. Τὸ πρῶτον, μήκους 39.55 μ. καὶ πλάτος ± 0.45 , βαίνει ἀπὸ Ν πρὸς Β με ἀπόκλισιν 10° πρὸς Δ., ἐν συνεχείᾳ κάμπτεται καὶ συνεχίζει ἐπὶ 51.70 μ. με προσανατολισμὸν ἀπὸ Δ πρὸς Α. Ἡ ἀπὸ τοῦ Β πρὸς Α ἀπόκλισις εἶναι 60°.

Ἐπὶ τῆς ὀριζοντίας ἐπιφανείας τριῶν λίθων τοῦ τοίχου συναντᾶται χαραγμένη τρίς ἢ αὐτὴ ἐπιγραφή περιέχουσα τὰ ἐξῆς λογιστικὰ σημεῖα ΤΧϞΗϞΔΠ|—ICTX²³.

Εἰς δύο ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ἀπαντοῦν ὡς πρῶτος στίχος καὶ ἕτερα ὅμοια σημεῖα²⁴.

Εἰς τὸ ἄκρον τοῦ δευτέρου σκέλους τοῦ τοίχου σφίζονται θεμέλια μεγάλων, πιθανῶς ἐπίπλων ἀνδριάντων, βάθρων, πλησιῶν αὐτῶν δὲ εὐρέθη βάθρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἴστατο ἡ χαλκίνη εἰκὼν τοῦ ἱερομνήμονος Αἰσχύλου Ἐπτανδρίδου²⁵, ἀνάθημα τῆς πόλεως τῶν Δελφῶν.

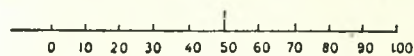
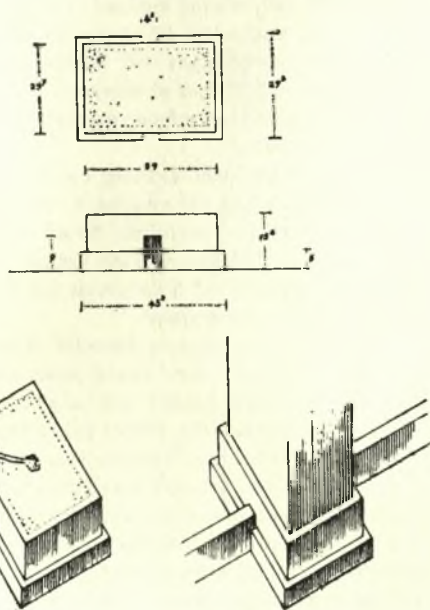
Εἰς τὸ ρυμοτομικὸν σχέδιον τῆς Ἑρετρίας, τὸ ὅποιον ἐξεπονήθη ὑπὸ τῶν Βαυαρῶν Schaubert καὶ Beck στὸ 1834²⁶, σημειοῦται ἀνατολικῶς τῆς θέσεως τῆς Θόλου, ὑπὸ ἰδιωτικὰ κτήματα καὶ

23. Larfeld, Griechische Epigraphik⁴ 292.

24. Πρβλ. Β. Λεονάρδου ΑΕ 1925/26, 44· Α. G. Woodhead, The study of Greek inscriptions, 107 - 110 καὶ 127 σημ. 1 ὅπου ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

25. IG XII, 9, 192. Syll⁴ 1, 323. IG XII, Suppl. 550. IG XII, Suppl. 555· Παπαδάκης ΑΔ 1915, 171, 178· F. d. D. III, 2, 205. IG XII, 9 σελ. 173, 48.

26. I. Κωνσταντίνου ΠΑΕ 1955, 131.

Σχεδ. 8. Βάσις τῶν κίωνων τοῦ περοῦ τῆς θόλου τῆς Ἑρετρίας

χίων ἀγγείων, ἄφ' ἑτέρου ἢ ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων τοῦ φρέατος ἔλλειψις παντός ἴχνους δεικνύοντος ὅτι ἐγένετο χρῆσις αὐτοῦ, ὀδηγοῦν κατ' ἀρχὴν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ φρέαρ δὲν ἦτο κοινὸν ὑδρευτικόν. Εἰς τοῦτο συντείνει καὶ ἡ πολυτελὴς κατασκευὴ αὐτοῦ, πρωτοφανῆς εἰς τὴν Ἑρετρίαν, καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ὕδωρ, τὸ καὶ σήμερον ἐν ἀφθονίᾳ ἐντὸς αὐτοῦ ὑπάρχον, εἰς μεγαλύτεραν δὲ ποσότητα τὸν χειμῶνα, εἶναι ὑφάλμυρον. Τὸ αὐτὸ δὲ θὰ συνέβαινε καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιό-

οικήματα σήμερον, μακρὸς τοῖχος βαίων ἀπὸ ΝΑ πρὸς Β.Δ. Ὡς φαίνεται θὰ ἀπετέλει τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ περιβόλου ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐκλείετο καὶ ἡ Θόλος.

Ψηφιδωτὸν δάπεδον

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ αἰτήσεως πρὸς οἰκοδόμησιν τῆς Ἑλ. Ἀνυφαντῆ, ἐγένετο ὁ καθαρισμὸς ψηφιδωτοῦ εὐρισκομένου ἐντὸς τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 95 οἰκοπέδου τῆς αἰτουμένης ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Εὐδήμου Κρατημένου, πλησίον τοῦ κτηρίου τοῦ γεωργικοῦ συνεταιρισμοῦ.

Τὸ ψηφιδωτὸν ἀπεκαλύφθη τὸ πρῶτον τὸ 1957 κατὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ δικτύου ὑδρεύσεως τῆς πόλεως. Δὲν ἠρευνήθη τότε καὶ βαθμηδὸν ἐκαλύφθη πάλιν καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐγένετο καλλιέργεια.

Κατὰ τὸν γενόμενον καθαρισμὸν ἀπεκαλύφθη δωμάτιον ἐσωτερικῶν διαστάσεων 4,62 X 4.68 ἐστρωμένον διὰ ψηφιδωτοῦ ἐκ χαλίκων, λευκῶν, μαύρων καὶ κιτρίνων. Ἀποτελεῖται ἐκ ζωνῶν, ἃν μίᾳ φέρει τὸ κόσμημα τοῦ σπειροκύματος²⁷ (Πί ν. 166 α, β). Εἰς τὸ μέσον τοῦ δωματίου ὑπάρχει κύκλος διαμέτρου 0.50 ἐντὸς τοῦ ὁποίου σφάζεται σχηματικὴ παράστασις Διονύσου ἐπὶ πάνθηρος.

Τὸ ψηφιδωτὸν τοῦτο δύναιτο νὰ ἀναχθῆ εἰς τὸν Δ' αἰῶνα π.Χ. ἐκ τῆς τεχνικῆς τῆς κατασκευῆς του. Ὅμοιᾳ παραστάσεως καὶ ἐποχῆς, καλυτέρας ὅμως κατασκευῆς, εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ ΑΙ. Rangabé δημοσιευόμενον ψηφιδωτὸν²⁸ ἐν Ἑρετρίᾳ, τὸ ὅποτον μέχρι σήμερον δὲν ἔχει εὐρεθῆ.

Πολλὰ ἐκ τῶν μνημείων τῆς Ἑρετρίας ἔχουν ψηφιδωτὰ δάπεδα ὡς ἢ ἐναντι τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος κρήνη, τὸ Ἴσειον, τὸ παρὰ τὴν ἀκρόπολιν γυμνάσιον, τὰ παρὰ τὸν λιμένα λουτρά. Σποραδικῶς συναντῶνται εἰς πλεῖστα σημεῖα τῆς πόλεως, οὐδὲν ὅμως ἐκ τῶν σωζομένων εἶναι τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ποιότητος τοῦ περιγραφέντος.

Τὸ τεῖχος²⁹

Πρὸς ἀκριβέστερον καθορισμὸν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Ἑρετρίας ἐγένετο καθαρισμὸς τμημάτων τοῦ τεύχους, ὅσα δὲν εἶχον καλυφθῆ ὑπὸ οἰκοδομῶν (Σ χ ε δ. 9).

Τὸ τεῖχος τῆς Ἑρετρίας, σωζόμενον ἐν θεμε-

27. Κατὰ τὸν ὄρον τοῦ Παπαδάκη ἐν ΑΔ 1915, 127, σ. 205 Πίν. II.

28. ΑΙ. Rangabé, Memoire sur la partie meridionale de l'île d'Eubée, ἐν Mem. present. par divers savants à l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, III 1853, σελ. 205 Πίν. II.

29. J. Pickard, A topographical study of Eretria, AJA 1891, 372-389 pl. XIX. Fr. Geyer, Topographie

λίοις, πλήρως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος μᾶς ἔχει σχεδὸν ἀπωλεσθῆ κατὰ μέγα μέρος λόγω τῆς ἐπ' αὐτοῦ οἰκοδομήσεως ἢ λόγω καταστροφῆς του ἐκ τῆς καλλιεργείας. Καλῶς καὶ εἰς ὕψος σφάζεται τὸ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τμήμα καὶ τὸ ἀνατολικὸν σκέλος ὡς ἐπίσης ἐκ τοῦ δυτικοῦ σκέλους τὸ ἀπὸ τῆς δυτικῆς πύλης μέχρι τοῦ Μουσείου τμήμα. Τὸ ὑπόλοιπον μέχρι τῆς θαλάσσης παρακολουθεῖται ἐκ τῶν ἐντὸς τῶν ὁδῶν καὶ τῶν ἰδιωτικῶν κήπων, σωζομένων λειψάνων.

Νοτίως, ἦτοι κατὰ τὴν πλευρὰν τοῦ λιμένος, ὑπῆρχεν ἐπάκτιον τεῖχος, πρὸς ΒΑ προέκτασις τοῦ ὑπὸ τὰ σημεῖα Ο - Ν τμήματος ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ Pickard³⁰ τὸ ὁποῖον ἠνοῦτο μετὰ τοῦ ἐκ τοῦ σημείου G ἐκκινουμένου σκέλους. Τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ τεύχους σημειοῦται ἐν τῷ σχεδίῳ τῶν Βαυαρῶν ἐξικνουμένων μέχρι τοῦ παραλιακοῦ οἰκοπέδου ἀριθμ. 22. Τὸ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Μ-Ι-Κ-Ι-Ι-Η καὶ Γ μέρος τοῦ τεύχους ἀποτελεῖ τὸ διατεῖχισμα τῆς πόλεως.

Ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ τεύχους σφάζεται καλῶς τὸ ἀπὸ τοῦ σημείου F, ὅπου οἱ δύο στρογγυλοὶ πύργοι, μέχρι τῆς ἀσφαλτοστρώτου δημοσίας πρὸς Ἀλιβέριον ὁδοῦ, τμήμα. Ἐκεῖθεν μέχρι τῆς ἀκροπόλεως ἢ κρύπτεται ὑπὸ ἰδιωτικὰ κτήματα ἢ ἔχει καταστραφῆ.

Νέον τμήμα τοῦ τεύχους ἀποτελεῖ τὸ ἀπὸ τοῦ σημείου G ἐκκινουόν. Κατ' ἀρχὰς βαίνει πρὸς Ν. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ οἰκοπέδου 186 κάμπτεται πρὸς ΝΔ καὶ φθάνει μέχρι τῆς ὁδοῦ Ἑλληνικοῦ Νικομάχου. Ἐκεῖθεν κάμπτεται κατ' ὀρθὴν γωνίαν καὶ βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν ὁδὸν ἐπὶ τι διάστημα, θερματίζεται δὲ ἀποτόμως. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦ τέρματος ὑπάρχει πύργος ὀρθογώνιος, εἰς δὲ τὸ σημεῖον τῆς ὀρθῆς γωνίας πύργος στρογγύλος διαμέτρου 6.60 μ.

Τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ τεύχους πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ ἕτερον σκέλος τοῦ ἐπακτίου τεύχους τῆς πόλεως, τοῦ ὁποίου τὴν ἀρχὴν εἶχεν ἐπισημάνει ὁ Pickard³¹ καὶ ἐθεώρησεν ὅτι μετὰ τοῦ διατεῖχισματος θὰ ἐκλείεν τὸν ἕνα τῶν λιμένων τῆς Ἑρετρίας, ἐπεχωσμένον σήμερον.

Ὁ Παπαδάκης³² ἐθεώρησεν ὡς τὸ ἐπάκτιον und Geschichte der Insel Euböia, Berlin 1903, 55-79. Γ. Γεωργιάδου, Topographie d'Eretrie «Congrès International d'Archéologie», Comptes rendus 1ère Section d'Athènes 1905, 301. Athan. Georgiades, Les ports de la Grèce dans l'antiquité, Athènes, 1907, σελ. 6, πίν. III. A. von Gerkan, Griechische Städte Anlagen, 1924, σελ. 11. πίν. 1. Robert Scranton, Greek walls, 1941 (πολλασχοῦ).

30. Ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ γίνεται χρῆσις τῶν σημείων τοῦ Pickard AJA pl. XIX.

31. AJA 1891, 376.

32. ΑΔ 1915, 115.

Σχεδ. 9. Τοπογραφικόν σκαρίφημα τῆς Ἐρετρίας βασιζόμενον ἐπὶ τοῦ Σχεδίου τῶν Βαυαρῶν τοῦ 1834, τοῦ Σχεδίου τῶν John Rickard καὶ John W. Gilbert ἐν ΑἴΑ 1891 π. ΧΙΧ καὶ τοῦ τοπογραφικοῦ σχεδίου 1:500 τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως.

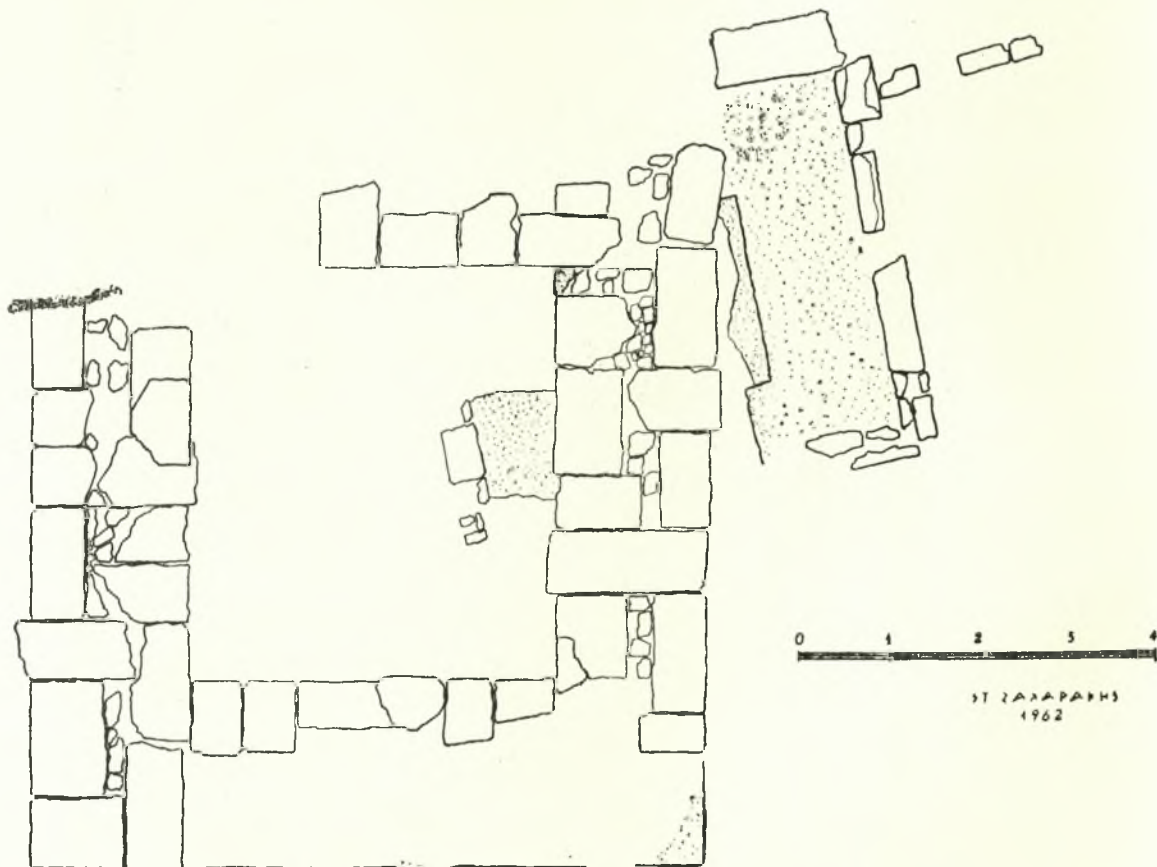
1 = Θεσμοφόριον, 2 = Γυμνάσιον, 3 = Θέατρον, 4 = Ναὸς Διονύσου, 5 = Δυτικὴ Πύλη, 6 = Οἰκὸ-δόμημα παρὰ τὴν Δυτικὴν Πύλην, 7 = Χῶρος Μουσείου, 8 = Ναὸς Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος, 9 = Κρήνη, 10 = Περίβολος Θόλου, 11 = Θόλος, 12 = Παλαιστρα, 13 = Ἴσείον, 14 = Λουτρά παρὰ τὸν λιμένα

τείχος τὸ παρά τὸ Ἴσειον καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς αὐτὸ τμήμα ὑπὸ τὰ στοιχεῖα I - J.

Ἐκαθαρίσθη ἐπίσης τὸ μεταξὺ τῆς ὁδοῦ Ἑλληνικοῦ Νικομάχου καὶ τοῦ σημείου Η τμήμα. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ εὐρέθησαν, ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν τοῦ τείχους, τρεῖς ἀπλαῖ ἐνεπίγραφοι ἐπιτύμβιαι στήλαι καὶ τεμάχιον ἀναγλύφου τοῦ τέλους τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος (Πί ν. 166 γ). Ὡς ἐλέχθη ἀλλαχοῦ, ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Πετρογιάν-

10). Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ σημειοῦνται ὑπὸ τῶν Βαυαρῶν δύο πύργοι οἱ ὅποιοι ἐπροστάτευον πύλην τοῦ διατειχίσματος.

Τοῦ διατειχίσματος τούτου ὀλίγα τμήματα εἶναι σήμερον ὁρατὰ καὶ κυρίως ἐξωθι καὶ Ν τοῦ Εἰρηνοδικείου τῆς πόλεως. Ἐν συνεχείᾳ διέρχεται ὑπὸ τὴν ὁδὸν Ἀποστόλη καὶ διάφορα ἰδιωτικά κτήματα καὶ καταλήγει εἰς τὸν περιγραφέντα πύργον. Ἀπὸ τοῦ σημείου αὐτοῦ χάνονται

Σχεδ. 10. Πύργος τοῦ τείχους ἐπὶ παλαιότερου ἐψηφωμένου δωματίου

νη εὐρέθη ἐπὶ τοῦ τείχους ὀπίσθιος πούς Ἰππου ἐκ τοῦ ἀετώματος τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος.

Ἐντὸς τῆς ὁδοῦ Ἀριστονικοῦ Ἐρατωνόμου, πλησίον τοῦ κτηρίου τοῦ γεωργικοῦ συνεταιρισμοῦ ἐκαθαρίσθησαν θεμέλια πύργου ὀρθογωνίου. Ὁ πύργος οὗτος ἔχει κτισθῆ ἐπὶ δωματίου φέροντος ψηφιδωτὸν, διὰ θαλασσίων χαλίκων, δάπεδον τοῦ Δ' αἰῶνος π.Χ. (Σχ ε δ.

τὰ ἴχνη του τὰ ὅποια ἐπανευρίσκομεν ὀλίγον ἐνδοτέρω τῆς ὁδοῦ Ἑλληνικοῦ Νικομάχου, πλησίον τοῦ Ἴσειου.

Οἰκοδομήματα παρά τὴν δυτικὴν πύλην καὶ πλησίον τοῦ Θεάτρου

Παρά τὴν δυτικὴν πύλην, νοτιῶς αὐτῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν μέτρου περίπου ἀπὸ τοῦ τείχους, ἀπεκαλύφθη οἰκοδόμημα ἀποτελούμενον ἐκ δέκα

πέντε τουλάχιστον δωματίων, αναγόμενον εις την ελληνιστικήν εποχήν και κατασκευασμένον εις δύο περιόδους. Ἡ κατασκευή αὐτοῦ εἶναι λίαν ἐπιμελημένη. Φέρει αὐλήν περιστυλον, τὰ δὲ δωμάτια, ἄλλα μεγάλα ἄλλα μικρότατα, φέρουν ἅπαντα κατώφλια ἐκ μαρμάρου. Θὰ ἐκτείνεται, ὡς φαίνεται ἐξ ἐνδείξεων, πρὸς Α., ὑπὸ τὴν ὁδὸν Ἀρχαίου θεάτρου. Ἐξῶθι τοῦ κτηρίου και πρὸς Ν ὑπάρχει φρέαρ (Σ χ ε δ. 11).

Εἰς τὸν ἠώρον τὸν νοτίως τοῦ θεάτρου ἐκτείνονται εἰς μεγάλην ἔκτασιν μέχρι τοῦ σημείου ὅπου εὐρίσκετο ἡ καταδαφισθεῖσα Ναυτική Σχολή, οἰκοδομήματα διαφόρων ἐποχῶν, αὐτοτελοῦς κατασκευῆς. Μεταξὺ αὐτῶν διακρίνονται καλῶς αἱ ὁδοί.

Εἰς ἓν ἐκ τῶν οἰκημάτων αὐτῶν, ἐμπορικῆς προφανῶς φύσεως, εὐρέθη βᾶθρον τὸ ὅποιον ἔφερον Ἑρμῆν τετράγωνον ἐκ μαρμάρου. Τὸ βᾶθρον φέρει ἐπιγραφὴν τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος καθ' ἣν ὁ Ἑρμῆς ἦτο ἀνάθημα τῶν Ἀειναιτῶν, κοινῶ γνωστοῦ ἐκ δύο ἀποσπασματικῶν ἐπιγραφῶν³³ και θεωρουμένου ὡς Χαλκιδικοῦ. Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει γραφῆ εἰς χαλκιδικὸν ἀλφάβητον και παρουσιάζει τὸ φαινόμενον τοῦ ρωτακισμοῦ. Ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἑρμῆς ἰδρῦθη ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τριῶν ἀνδρῶν.

Εἰς τὸν αὐτὸν ἠώρον εὐρέθη και τεμάχιον στήλης τοῦ ὁποίου σφάζεται τμήμα τιμητικοῦ ψηφίσματος ἐν ᾧ λέγει δεῖνα] η ς Γ ο ρ γ ἰ ω ν ο ς και τιμάται δεῖνα] ρ ἄ τ η ς Ἀ γ ἄ θ ω ν ο ς.

Τάφος τοῦ Ἀριστοτέλους³⁴

Ὁ ὑπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς ἀνασκαφείς και ὡς τάφος τοῦ « Ἀριστοτέλους » χαρακτηρησθεῖς, κεῖται εἰς τὸ κτήμα τοῦ Κων. Θεοδώρου, κατοικοῦ Ἑρετριάς, ὀλίγον ἐνδοτέρω τῆς ὁδοῦ Ἑρετριάς-Βαθείας και εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς πρώτης.

Δυστυχῶς τὸ ὄραϊον τοῦτο μνημεῖον διελύθη πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τοῦ κυρίου τοῦ κτήματος τὰ δὲ μαρμάρινα μέλη του εἶναι ἐκεῖ παρερριμένα. Ἐπειδὴ συνεχῶς ὑπάρχει κίνδυνος και περαιτέρω καταστροφῆς, σκόπιμος εἶναι ἡ ἀνασῶστασις τοῦ μνημείου.

Μουσεῖον Ἑρετριάς

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐξετάθη τὸ Μουσεῖον

33. IG XII, 9, 909 και 923.

34. Poland, AJA 1890, §360. R. Richardson AJA 1891, 246. Ch. Waldstein AJA 1891, 142. Ch. Waldstein, The finding of the tomb of Aristotle in Century, Illustrated magazine 1891, 848. Century 1892, 414-426. A. Wilhelm, AE 1892, 138. IG XII, 9, 564.

τῆς Ἑρετριάς πρὸς νότον διὰ τῆς κατασκευῆς ἀποθήκης τῆς ὁποίας ἐστερεῖτο, νέου μεγάλου ὑποστέγου, τριπλασίου τοῦ παλαιοῦ και κατοικίας τοῦ φύλακος. Ἐπειδὴ αἱ ἐργασίαι ἐσυνεχίσθησαν και κατὰ τὸ 1962 δὲν ἐγένετο ἔκθεσις ἀρχαίων εἰς τὸ νέον ὑπόστεγον.

Εἰς τὸ Μουσεῖον εἰσήχθησαν πολλαὶ ἐπιτύμβιοι ἐνεπίγραφοι στήλαι, εὐρήματα ἐκ τοῦ παρακειμένου χειμάρρου, πολλαὶ δὲ περισυνελέγησαν ἐκ τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως.

Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ πλησιον τοῦ νεκροταφείου τῆς Ἑρετριάς, ΒΔ αὐτῆς, εὐρεσις εἰς καλλιερρητικὰς ἐργασίας, κεφαλῆς κούρου μετὰ τμήματος τῶν ὠμων, ἡμέτερου (Πί ν. 166 δ). Ἐκ τινος οἰκίας μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον ἐπικρανον βᾶθρου χαλκοῦ ἀγάλματος μετ' ἀρχιτεκτονικῆς διακοσμῆσεως.

Ἐντὸς τοῦ Μουσείου ἐξετέθησαν εἰς τρεῖς προθήκας τὰ σημαντικώτερα χαλκᾶ, πηλίνα ἀγγεῖα και εἰδώλια, ἐκ τῶν εὐρισκομένων ἐν Ἑρετρίᾳ.

Ἐκ τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων εἶναι ὕδρια, στάμνος, κάλπις και κάδος ἐκ χαλκοῦ. Ἐκαθαρίσθησαν ὡσαύτως αἱ λαβαὶ αἱ γνωσταὶ ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ K. Vollmöller³⁵. Εἰς τεμάχια εὐρέθη και συνεκροτήθη μεγάλη πηλινὴ τράπεζα, διαμέτρου 0,788 ἀγνώστου προελεύσεως.

Τοῦ ἀμφορέως τοῦ γνωστοῦ ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ John Boardman³⁶ εὐρέθησαν πολλαῖ τεμάχια, ἐξ ὧν συνεκροτήθη κατὰ τὸ ἦμισυ καθ. ὄλον αὐτοῦ τὸ ὕψος (Πί ν. 167 α).

Ἐτέρου ἀμφορέως³⁷ εὐρέθη τμήμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ και ἀπεκατεστάθη τὸ σχῆμα του (Πί ν. 167 β).

Ἄγνωστος εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου I Παπαδημητρίου εὐρεθεῖς εἰς τὸν ναὸν τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος τὸ 1957, κατὰ τὰς τότε γενομένας ἐρεῦνας, γεωμετρικὸς ἐρετρικὸς σκύφος (Πί ν. 167 ε). Τῆς κατηγορίας ταύτης τῶν ἀγγείων τεμάχια μόνον εἶχομεν ἐκ τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν³⁸ και ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς δ. I. Κωνσταντινου³⁹.

Ἐνδιαφέρων εἶναι μελαμβαφῆς σκύφος μετὰ ὀριζοντίας και καθέτου λαβῆς⁴⁰.

Πωρὶνὴ κεφαλὴ Ἑρμοῦ τετραγώνου φαίνεται ὅτι προέρχεται ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κ. Κου-

35. AM, 1901, 358 εἰκ. 6-7.

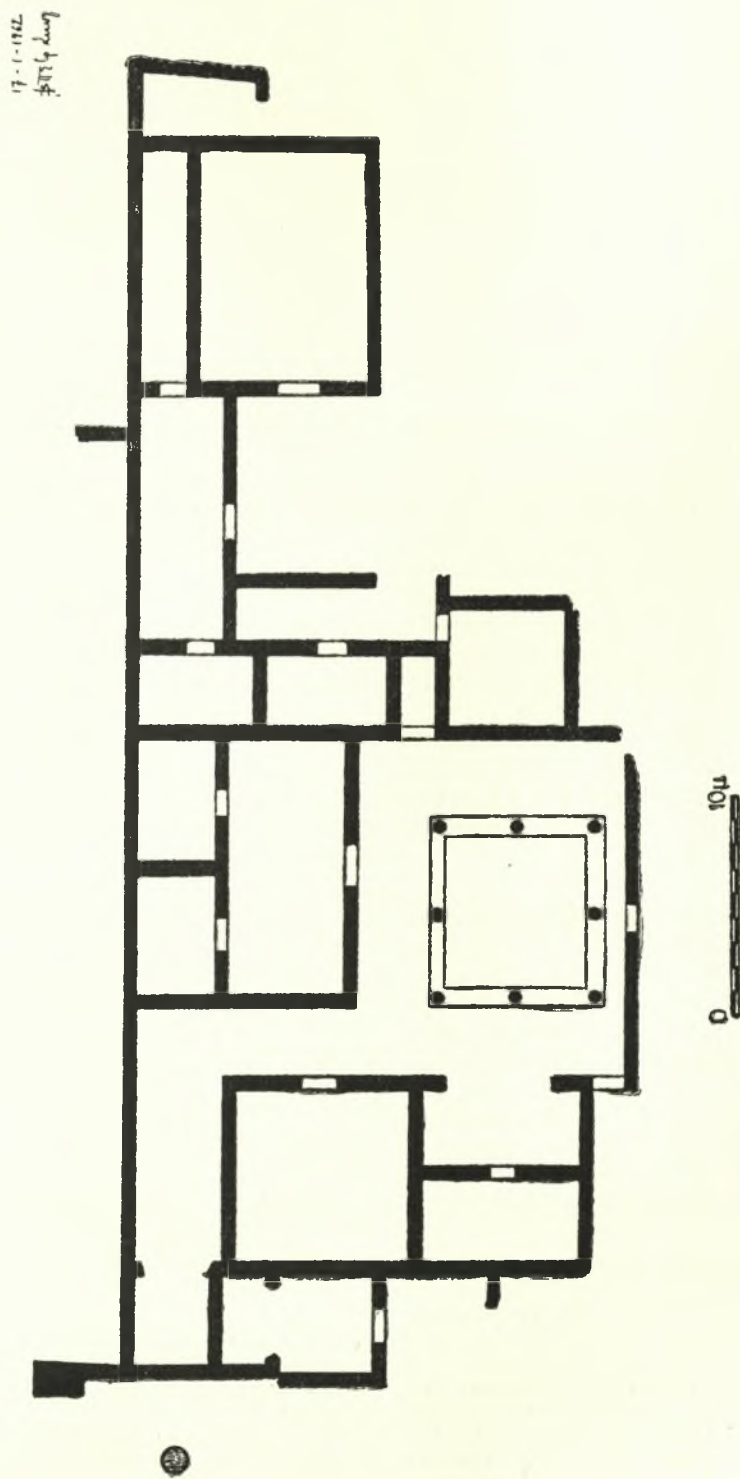
36. BSA 1952, πίν. 3B.

37. BSA 1957, 21 πίν. 7h.

38. J. Boardman BSA 1952 πίν. 1B, 10, 11, 14.

39. ΠΑΕ 1952, 162 εἰκ. 10.

40. Richter - Milne, Shapes and names, εἰκ. 175. M. Bieber, The history of the Greek and Roman theater 1961, 8, εἰκ. 20. X. Καρούζος, ΑΔ 1930-31, 66.

Σχεδ. 11. Οικόδομημα παρά την δυτικὴν πύλην

ρουινιάτου του ναού του Δαφνηφόρου *Απόλλωνος⁴¹ (Πί ν. 167 γ).

*Αγνωστος είναι ή προέλευσις μαρμαρίνου προϊστορικού ειδωλίου. Πιθανόν να εὑρέθη εἰς σπήλαιον ἐρευνηθὲν ὑπὸ τοῦ Κ. Κουρουινιάτου⁴² (Πί ν. 167δ).

Μουσείον Χαλκίδος

Κατὰ τὸ 1961 ἐγένοντο ἐργασίαι ἐν Χαλκίδι, εἰς τὸ Μουσείον καὶ τὸ Τζαμί.

Τοῦ Μουσείου ἡ ἀπὸ τοῦ πολέμου κλειστή δυτικὴ αἴθουσα ἠνοίχθη.

Εἰς τὸ Μουσείον ἐγένοντο κατὰ τὸ 1961 καὶ οἰκοδομικαὶ ἐργασίαι. Ἐκτίσθη νέον φυλακεῖον παρὰ τὸ Ἐφορεῖον, κατεσκευάσθη ὑπόστεγον πρὸς ἔκθεσιν ἀρχαιοτήτων, νέα ἀποθήκη καὶ ἐγένετο πλακόστρωσις τῆς αὐλῆς. Κατηδαφίσθησαν ἐπίσης οἱ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Ἀθ. Φίλωνος μανδρότοιχοι καὶ ἐποποθετήθη κιγκλίδωμα ἐκ τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου.

Εἰς τὸ κατὰ τὸ 1960 ἀναστηλωθὲν Τζαμί μετεφέρθησαν ἅπαντα τὰ βυζαντινὰ, ἐνετικὰ καὶ τουρκικὰ γλυπτά καὶ αἱ ἐβραϊκὰ ἐπιγραφαί, προκειμένου νὰ ἐκτεθοῦν ἐκεῖ.

*Ἀρχαῖα εἰς τὸ Μουσείον τῆς Χαλκίδος κατὰ τὸ 1961 εἰσήχθησαν ὀλίγα, στήλη ἐπιτύμβιος Τουρκικὴ μετὰ παραστάσεως κυπαρίσσου, ὑπερθυρον τουρκικόν καὶ οἰκόσημον. Ἡ στήλη εὑρέθη εἰς τινα ὁδὸν τῆς Χαλκίδος ἐνῶ τὰ λοιπὰ εὑρέθησαν κατὰ τὰς ἐκσκαφὰς πρὸς οἰκοδομησιν σχολείου εἰς τὴν θέσιν τῶν παλαιῶν φυλακῶν παρὰ τὸ Τζαμί.

Σημείωσις : Ἐκ τῶν Σχεδίων τὰ ὑπ' ἀριθμ. 1, 6, 7 καὶ 8 ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ φίλου ἀρχιτέκτονος κ. Χ. Μπούρα.

Τὰ ὑπ' ἀριθμ. 2 - 5, καὶ 10 ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Στεφάνου Ζαχαράκη.

Τὰ ὑπ' ἀριθμ. 9 καὶ 11 ὑπὸ τοῦ ὑπογράφοντος.

*Ἐκ τῶν φωτογραφιῶν αἱ τῶν Πί ν. 165 α, 166 α - β ὑπὸ τοῦ ὑπογράφοντος, αἱ δὲ λοιπαὶ ὑπὸ τοῦ φωτογράφου τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Κ. Κωνσταντοπούλου.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΧΡ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ

*

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΕΥΒΟΙΑΣ

ΧΑΛΚΙΣ

Γέφυρα Εὐρίπου

Κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς τοποθετήσεως νέας γεφύρας ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου, ἀπεκαλύφθησαν ἐπὶ τῆς Βοιωτικῆς πλευρᾶς τρία τοξωτὰ ἀνοίγματα ἐκ μεγάλων πωρολίθων, τὰ ὁποῖα

41. ΠΑΕ 1910, 268.

42. ΠΑΕ 1911, 57. Δ. Θ. Θεοχάρης, Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν, ζ' 283.

ἀρχικῶς ἐθεωρήθησαν ὅτι ἀνήκον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἢ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν.

*Ἐπισταμένη ὁμως ἐξέτασις τῶν ἀποκαλυφθέντων τόξων ὑπὸ τοῦ γράφοντος (Σ χ ε δ. 1) ἀπέδειξεν ὅτι ταῦτα κατεσκευάσθησαν μετὰ τὸ 1854. Ὅτι τὰ τόξα ταῦτα δὲν εἶναι παλαιότερα τῆς ὡς ἄνω χρονολογίας ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἀπλῆ σύγκρισις τούτων πρὸς παλαιότερας ἀπεικονίσεις τοῦ ἰδίου τμήματος τῆς γεφύρας, ὡς π.χ. ὑπὸ τοῦ Σρον (1679) (Πί ν. 171 β) καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 (Πί ν. 171 γ).

*Ἀλιβέριον

« Τὸ Πυργάκι » : Ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν ἐργοστασίων τῆς ΔΕΗ ὑψοῦται μεσαιωνικὸς πύργος, καλούμενος ὑπὸ τῶν ἐντοπιῶν τὸ « Πυργάκι » κατεστραμμένος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν του πλευρᾶν. Ἐν κατόψει εἶναι τετράγωνος (7,70 X 7,60 μ.) εἶχε δὲ τέσσαρας ὀρόφους, ἐκ τῶν ὁποίων σώζεται μόνον ὁ ἀνώτερος (Πί ν. 168 α).

Ἡ ΔΕΗ ἐζήτησε νὰ ἐπισκευάσῃ τοῦτον ἰδίαις δαπάναις.

Πρὸ τῶν γραφείων τοῦ ἐργοστασίου ἀποκείται τρεῖς ἰωνικαὶ βάσεις μεγάλης διαμέτρου (0,73μ) εὑρεθεῖσαι κατὰ τὰς πληροφορίας τῶν Ὑπαλλήλων εἰς τὰ ἀνοιγέμενα θεμέλια πρὸς οἰκοδομησιν τοῦ ἐργοστασίου (Πί ν. 168 β).

Ριζόκαστρον : Τὰ εἰρήπια τοῦ μεσαιωνικοῦ ὄχυροῦ τοῦ Ριζοκάστρου ὑψοῦνται ἐπιβλητικὰ ἐπὶ τῆς κορυφῆς λοφίσκου εὐρισκομένου ἀνατολικῶς τοῦ Ἀλιβερίου.

Τὸ ὄχυρόν ἀπετελεῖτο ἐκ τείχους πλάτους 0,95 - 1,00μ. κατεσκευασμένου ἐξ ἐντοπιῶν φαιῶν λίθων συνδεομένων διὰ « πορσελάνης » ἔχοντος ἐν κατόψει σχῆμα ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου (Σ χ ε δ. 2) καὶ ἐκ κεντρικοῦ τετραγώνου πύργου κατεσκευασμένου ἐκ μαρμαρολίθων συνδεομένων δι' ἀσβέστου καὶ ἄμμου. Ὁ κεντρικὸς πύργος, διαιρούμενος εἰς τὸ ἰσόγειον εἰς δύο χώρους ἀπετελεῖτο τοῦλάχιστον ἐκ 2 ὀρόφων (Πί ν. 168 γ).

Εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ τείχους περιβαλλόμενον χώρον εὐρίσκοντο ἀκόμη ἕτερα κτήρια χρησιμεύοντα πιθανῶς διὰ κατοικίαν τοῦ Διοικητοῦ καὶ τῆς φρουρᾶς καθὼς καὶ δεξαμεναὶ διὰ τὴν ὕδρευσιν αὐτῶν.

Τὰ κτήρια ταῦτα σήμερον εὐρίσκονται ἡρειπωμένα. Κατηρτίσθη πρόγραμμα ἐπισκευῆς καὶ συντηρήσεως τοῦ ὄχυροῦ.

Κάρυστος

Μπουρτζι

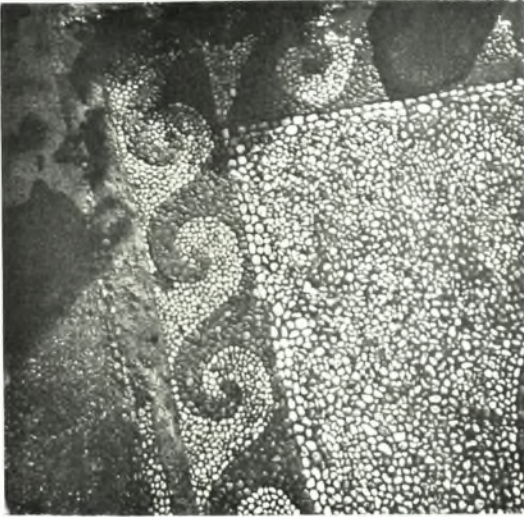
Εἰς τὴν παραλίαν τῆς Καρύστου ὑψοῦται τὸ

Εύβοια. Ἐρέτρια: α. Ἡ θολός ἀπό ΝΔ., β. Πούς ἵππου ἐκ τοῦ αἰτώματος τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου.
Ἐπολλωνός, γ. Πλίνθος μετὰ τμημάτων τῶν ἄκρων ποδῶν διὸ μαζομένων (Κ.Μ.Χ. 77)

Β. ΠΕΤΡΑΚΟΣ

Εύβοια. Ἐρέτρια: α. Κόσμημα σπειροκύματος ψηφιδωτοῦ, β. Διόνυσος ἐπὶ πάνθηρος. Τμῆμα ψηφιδωτοῦ, γ. Γλυπτόν ἐκ τοῦ παρά τὸ Ἴσειον διατειχίσματος, δ. Κεφαλὴ κούρου ἡμέργου

Εύβοια. Έρετρια: α-β. Γεωμετρικός και αρχαϊκός αμφορεύς Μουσείου Έρετριας, γ. Κεφαλή Έρμού, δ. Ειδώλιον προϊστορικών, ε. Γεωμετρικός σκύφος εκ των ανασκαφών του Ι. Παπαδημητρίου, εν τῷ ναῷ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος

Β. ΠΕΤΡΑΚΟΣ